Department :- Ayurved Samhita & Siddhant

COMPARATIVE STUDY ON SAMPRAPTI OF APASMARA ROGA WSR BRUHATRAYEE

WELCOME TO SEMINAR PRESENTATION

Presenter,

Dr.Darshini R

1st year PG scholar

Department of Ayurveda Samhita and Siddhanta.

Government Ayurveda Medical College and Hospital. Mysuru

Under the guidance of,

Dr.Shreevatsa

Professor and Head

Department of Ayurveda Samhita and Siddhanta.

Government Ayurveda Medical College and Hospital. Mysuru

CONTENTS

1.INTRODUCTION

2.MYTHOLOGICAL ORIGIN OF APASAMARA

3.REFERENCES OF APASMARA SAMPRAPTI

4.RELEVANCE OF THE POSITION OF APASMARA IN VARIOUS SAMHITAS

5.ETYMOLOGY OF THE WORD APASMARA

NIDANA ANALYSIS

6.DEFINITION OF APASMARA

8. SAMANYA SAMPRAPTI ANALYSIS

9. POORVARUPA ANALYSIS

10.LAKSHANA ANALYSIS

11. VISHESHA SAMPRAPTI ANALYSIS

12. DISCUSSION ON VIKARA PRAKRUTI

13. SADHYAASADHYATA

14. DIFFERENTIATION OF APASMARA FROM SIMILAR LAKSHANAYUKTA VYADHI

1. INTRODUCTION

- Samprapti is one among nidana panchaka. Nidana, poorvaroopa,roopa, upashaya are quite easy to elicit whereas, Samprati as a phenomenon need accurate textual understanding is in need, though in few circumstances nidana and doshas involvement are same it's the samprapti which makes difference to specific disease.
- Acharya charaka quotes सम्प्राप्तिर्जातिरागतिरित्यनर्थान्तरं व्याधेः Ch.Ni1/11, Chakrapani comments जातिः जन्म, आगतिर्हि उत्पादकारणस्य व्याधिजननपर्यन्तं गमनम्, सम्प्राप्त्यागतिजातिशब्दैर्योऽर्थोऽभिधीयते सा व्याधेः सम्प्राप्तिरित्यर्

Cont…

- Acharya sushruta has not set any direct definition, but while explaining each disease specific samprapti has been explained and how it is relatable to each vyadhi.

- Acharya vagbhata says "यथादुष्टेन दोषेण यथा चानुविसर्पता| निर्वृत्तिरामयस्यासौ सम्प्राप्तिर्जातिरागतिः" (वा. नि.1/8 तेन यथादुष्टेन दोषेण यथा चानुविसर्पता-देहमनुधावता सन्निवेशविशेषेण गच्छता, प्रत्यामयं वा निर्वृत्तिः-निष्पत्तिरुद्भव इति यावत्, निर्दिष्टा सा सम्प्राप्तिः|

Cont...

- Rogas dealt by Acharyas are of either Shareerajaashraya and Manaashraya or both.
- The prevalence of ubhayasharita rogas are more, these type rogas seek special attention because of wide spectrum boundary of its affect.
- Apasmara is one such disease which has high impact on the quality of life of the affected person and also results discrimination in education, employment and social acceptance.

2.MYTHOLOGICAL ORIGIN OF APASAMARA

- विविधभूताशुचिसंस्पर्शादपस्माराणां Ch.Ni8/

During Daksha yagna destruction, the origin of various haunting cemeteries or devouring human beings and unclean substances contact has led to apasmaara roga.

According to Hindu mythology Apasmara is a dwarf who represents spiritual ignorance and nonsensical speech. He is also known as Muyalaka or Muyulakan. Lord Shiva adopted the form of SriNataraja and performed the cosmic dance of Tandava, thereby suppressed Apasmara by crushing him with his right foot.

REFERECE OF DETAILED APASMARA VYADHI AND CHIKITSA

चरकसंहिता निदानस्थानम्	08.	अपस्मारनिदानम्
चरकसंहिता चिकित्सास्थानम्	10.	अपस्मारचिकित्सितम्
सुश्रुतसंहिता उत्तरतन्त्रम्	61	अपस्मारप्रतिषेधाध्यायः
अष्टाङ्गहृदयम् उत्तरस्थानम्	07	अपस्मारप्रतिषेधाध्यायः
अष्टाङ्गसङ्ग्रहः उत्तरस्थानम् -	10.	अपस्मारप्रतिषेधः

4.RELEVANCE OF THE POSITION OF APASMARA IN VARIOUS SAMHITAS

- उन्मादानन्तरं प्रागुत्पत्तावपस्मारोत्पादादपस्मारनिदानमुच्य | Ch.Ni8/1
- आद्युत्पत्तावुन्मादेन सहोत्पन्नत्वादुन्मादमनु अपस्मारचिकित्सितमुच्यते|Ch.Chi 10/1

Soon after origin of unmada roga, very next chance of disease occurance is apasamara because of samanya hetu.

Cont….

- अमानुषोपसर्गप्रतिषेधानन्तरं मनःप्रदुष्टिसामान्यात् ग्रहचिकित्सितस्यात्रापि शस्तत्वादपस्मारप्रतिषेधारम्भः|Su.Utt 61/01
- मूत्रकृच्छ्रानन्तरं मूत्रकृच्छ्रे प्रतिक्षणमल्पाल्पमेहतोऽसम्यगाचमनेनाशौचादमानुषोपसर्गसम्भावनायाममानुषजन्यव्याधिप्रतिषेधारम्भो युक्त इत्यत आह| Su. Utt 60/01
- In previous chapter अमानुषोपसर्गप्रतिषेधा - अमानुषा देवादिग्रहाः अमानुषाणि भूतानि, very first, direct relationship of roga and manas occurs, perhaps with common Manas dusti apasmara is explaind first.
- Moreover, Ashuchi is main cause for previous chapter which also holds good cause for apasamara roga than compared to unmada.

- भूतसमानहेतुत्वादिभिश्चित्तोपप्लवसामान्याच्चिकित्सासामान्याच्च भूतिचिकित्साया अनन्तर एवोन्मादापस्मारयोर्निर्णय As.San Utt 9/1
- Bhutaadi leads to affliction of mind, which is common cause of unmada and apasmara. Even at level of chikitsa they all above are similar

5.ETYMOLOGY OF THE WORD APASMARA

- अपशब्दो गमनार्थः, स्मारः स्मरणं, अपगतः स्मारो यस्मिन् रोगे सोऽपस्मारः| Su.Ut 61/2
- Apasmara is so called because of Smriti Apagamana – loss of capacity to recognize things, power of remembrance being the important feature.
- स्मृतिर्भूतार्थविज्ञानमपश्च परिवर्जने |
  अपस्मार इति प्रोक्तस्ततोऽयं व्याधिरन्तकृत्| Su.Ut61/3
- Apasmaara is defined as a state in which loss of previously perceived memory and disease holds capacity of ending one's life.
- स्मृतेरपायो-विनाशः, अपस्मार उच्यते| As.Utt 7/1

6.DEFINITION OF APASMARA

- स्मृतेरपगमं प्राहुरपस्मारं भिषग्विदः|

  तमःप्रवेशं बीभत्सचेष्टं धीसत्त्वसम्प्लवात्| Ch.Chi 10/3

- बीभत्सचेष्टे स्मृत्यपगमादौ च हेतुमाह- धीसत्त्वसम्प्लवादिति| सम्प्लवः विभ्रमः, स्वरुपान्यथात्वमिति यावत्, बीभत्सचेष्टमिति तमःप्रवेशेन ज्ञानाभावत्वाद्बीभत्सचेष्टा फेनवमनाङ्गविक्षेपणादिका यस्मिन्नुपगते तं बीभत्सचेष्टम्|

- When a person loses his consciousness, power of discrimination, alteration in behaviour and perception, not under voluntary control.

- स्मृत्यपायो ह्यपस्मारः स धीसत्त्वाभिसंप्लवात्| As.Utt

- Because of dhee, satwa samplava - smritiharana occurs, this phenomenon named as apasmaara.

7.NIDANA ANALYSIS

रजस्तमोभ्यामुपहतचेतसामुद्भ्रान्तविषमबहुदोषाणां समलविकृतोपहितान्यशुचीन्यभ्यवहारजातानि वैषम्ययुक्तेनोपयोगविधिनोपयुञ्जानानां तन्त्रप्रयोगमपि च विषममाचरतामन्याश्च शरीरचेष्टा विषमाः समाचरतामत्युपक्षयाद्वा चेरिताः कामक्रोधभयलोभमोहहर्षशोकचिन्तोद्वेगादिभिः सहसाऽभिपूरयन्ति,

Ch.Ni 8/4

Classification of Nidana

Asamtendriyartha samyoga	Pragnaaparadha	Parinaama
समलविकृतोपहितान्यशुचीन्यभ्यवहारजातानि	समलविकृतोपहितान्यशुचीन्यभ्यवहारजातानि	उपक्षया
वैषम्ययुक्तेनोपयोगविधिनोपयुञ्जानानां	वैषम्ययुक्तेनोपयोगविधिनोपयुञ्जानानां	उद्भ्रान्तविषमबहुदोषाणां
कामक्रोधभयलोभ मोहहर्षशोकचिन्तोद्वेगादिभिः	रजस्तमोभ्यामुपहतचेतसा	-
-	शरीरचेष्टा विषमाः	-

रजस्तमोभ्यामुपहतचेतसा -Ch.Ni8/4

रज is of Chala guna which is of Vata pradhana.	**तम is of Moha which is kapha pradhana.**
राजसं सदोषमाख्यातं रोषांशत्वात्	तामसमपि सदोषमाख्यातं मोहांशत्वात

- नियतस्त्वनुबन्धो रजस्तमसोः परस्परं, न ह्यरजस्कं तमः प्रवर्तते
- Rajasika and tamasika prakruti are easily prone.
- दुःखकारणं भवति
- Chirakalapariklista punarvartaka jwara affect leads to heenachetas and durbala shareera.

Cont…

उद्भ्रान्तविषमबहुदोषाणां

- अत्रोद्भ्रान्तत्वेनोन्मार्गित्वं - वेग: प्रवृत्त्युन्मुखत्वं
- विषमत्वेन कदाचिदपस्मारवेगकर्तृत्वं दर्श्यते
- बहुदोषाणां – in Ch.Su 16/13-14
- श्लेष्मपित्तसमुत्क्लेशो
- अबुद्धित्व, अवसादको मनोऽवसाद:

समलविकृतोपहितान्यशुचीन्यभ्यवहारजातानि

- "मन्देऽग्नौ मलिनैर्भुक्तैरपाकाद्दोषसञ्चयः" (च. चि. 13) **Apaka dosha sanchaya starts.**
- समलैः अशुचिभिः, विकृतैः वैरोधिकैः, मला इति दुष्टदोषसञ्ज्ञाः; यदुक्तं- "मलिनीकरणान्मलाः" इति

Cont…

- एवमशुच्यप्यन्नमशुचित्वेन ज्ञातं मनस उपघातकत्वादामदूषकं भवति
- क्लिन्नगुरुपूतिपर्युषितभोजिनां विषमाध्यशनप्रायाणां
- विषमातिमात्रव्यायामसङ्क्षोभितशरीराणां भयक्रोधशोकलोभमोहायासबहुलानाम् असमर्थश्चेष्टानां शारीरमानसीनां नष्टस्मृतिबुद्धि.

Cont…

- अहिताहारोपयोगिनां पुनः कारणतो न सद्यो दोषवान् भवत्यपचारः|
  न हि सर्वाण्यपथ्यानि तुल्यदोषाणि, न च सर्वे दोषास्तुल्यबलाः, न च सर्वाणि शरीराणि व्याधिक्षमत्वे समर्थानि भवन्ति|

  तदेव ह्यपथ्यं देशकालसंयोगवीर्यप्रमाणातियोगाद्भूयस्तरमपथ्यं सम्पद्यते|

  स एव दोषः संसृष्टयोनिर्विरुद्धोपक्रमो गम्भीरानुगतश्चिरस्थितः प्राणायतनसमुत्थो मर्मोपघाती कष्टतमः क्षिप्रकारितमश्च सम्पद्यते|ch.su 28/7

- Vikruta ahara leads to Dosha prakopa of all and they get lodged in gambhira dhatus like Majjadi, praanayatana like hridaya…, directly affects Marma and when dosha avastha attains deep status – roga becomes kastatamah and Kshiprakari
- हितस्यानवचारणयाऽहितसेवयाऽतिसेवयाऽतिमात्रवृद्धो दोषो जलापूरवद्वृद्धः स्वस्थानमाप्लाव्य स्थानान्तरं यातीति युक्तम् CH.SU 28/32

वैषम्ययुक्तेनोपयोगविधिनोपयुञ्जानानां

- वैषम्ययुक्तेनोपयोगविधिनेति यः प्रकृतिकरणादिराहारोपयोगविधिर्वक्तव्यः तेन वैषम्ययुक्तेन; वैषम्यं च प्रकृत्यादीनामशस्तत्वं प्रकृतिगुरुत्वादिभिः कृतं ज्ञेयम्
- आहारस्य विधावष्टौ विशेषा हेतुसञ्ज्ञकाः|
  शुभाशुभसमुत्पत्तौ तान् परीक्ष्य प्रयोजयेत्| CH.SU 28/42
- विधिनेति सम्यगाहाराचारविधिना - Shuddha rakta forms
- नानिष्टदेशजैर्मनोविघातकरैर्भावैर्मनोविघातं प्राप्नोति Ch.Vi 1/
- कामक्रोधलोभमोहेर्ष्याह्रीशोकमानोद्वेगभयोपतप्तमनसा वा यदन्नपानमुपयुज्यते, तदप्याममेव प्रदूषयति Ch.Vi 2/

तन्त्रप्रयोगमपि च विषममाचरतामन्यांश्च शरीरचेष्टा विषमाः समाचरतामत्युपक्षयाद्वा

1.तन्त्रं शरीरं, तस्य परिपालनार्थं सद्वृत्तोक्तः प्रयोगः; शरीरचेष्टाशब्देन तु गमनादि गृह्यते

- व्यवायातिप्रजागरैः विषमादुपचाराच्च
- लङ्घनप्लवनात्यध्वव्यायामातिविचेष्टितैः धातूनां सङ्क्षयाच्चिन्ताशोकरोगातिकर्षणात्||१६||

दुःखशय्यासनात् क्रोधाद्दिवास्वप्नाद्भयादपि|

वेगसन्धारणादामादभिघातादभोजनात्||१७||

मर्माघाताद्गजोष्ट्राश्वशीघ्रयानापतंसनात् Ch.Chi28/

Cont...

2.शरीरचेष्टा – देहव्यायाम:, मनोव्यायामं - चिन्तनादि व्यायामहास्यभाष्याध्वग्राम्यधर्मप्रजागरान् – Ch. Su 7/

Leads to Vata akopa

- **What does Vata prakopa do??**

मनो व्याहर्षयति , सर्वेन्द्रियाण्युपहन्ति, भयशोकमोहदैन्यातिप्रलापाञ्जनयति| Ch.Su12/

एतानेवंविधांश्चान्यान् योऽतिमात्रं निषेवते| गजं सिंह इवाकर्षन् सहसा स विनश्यति

3.क्षयो धातुक्षयः

व्यायामोऽनशनं चिन्ता रूक्षाल्पप्रमिताशनम्|

वातातपौ भयं शोको रूक्षपानं प्रजागरः

- कालो भूतोपघातश्च ज्ञातव्याः क्षयहेतवः

- यदा पुरुषोऽतिमात्रं शोकचिन्तापरिगतहृदयो भवति, ईर्ष्योत्कण्ठाभयक्रोधादिभिर्वा समाविश्यते, कृशो वा सन् रूक्षान्नपानसेवी भवति, दुर्बलप्रकृतिरनाहारोऽल्पाहारो वा भवति, तदा तस्य हृदयस्थायी रसः क्षयमुपैति; स तस्योपक्षयाच्छोषं प्राप्नोति,Ch.Ni 6/

- कासात् सञ्जायते क्षय इति कासाद्धातुक्षयो जायते

- हीनमात्रमाहारराशिं बलवर्णोपचयक्षयकरम

- Nidanas mentioned are directing towards pragnaparadha which leads to tridosha prakopa and Buddhi vishamata.

❖ उदीरणं गतिमतामुदीर्णानां च निग्रहः| सेवनं साहसानां च नारीणां चातिसेवनम्|

कर्मकालातिपातश्च मिथ्यारम्भश्च कर्मणाम्| विनयाचारलोपश्च पूज्यानां चाभिधर्षणम्||

ज्ञातानां स्वयमर्थानामहितानां निषेवणम्| परमौन्मादिकानां च प्रत्ययानां निषेवणम्||

अकालादेशसञ्चारौ मैत्री सङ्क्लिष्टकर्मभिः| इन्द्रियोपक्रमोक्तस्य सद्वृत्तस्य च वर्जनम्||

ईर्ष्यामानभयक्रोधलोभमोहमदभ्रमाः| तज्जं वा कर्म यत् क्लिष्टं क्लिष्टं यद्देहकर्म च|

यच्चान्यदीदृशं कर्म रजोमोहसमुत्थितम्| प्रज्ञापराधं तं शिष्टा ब्रुवते व्याधिकारणम्

Ch.Sha 1/108

Role of pragnaparadha

- बुद्ध्या विषमविज्ञानं विषमं च प्रवर्तनम्| प्रज्ञापराधं जानीयान्मनसो गोचरं हि तत् | Ch.sha 01/
- धीधृतिस्मृतिविभ्रष्टः कर्म यत् कुरुतेऽशुभम्| प्रज्ञापराधं तं विद्यात् सर्वदोषप्रकोपणम्
- विषमाभिनिवेशो यो नित्यानित्ये हिताहिते| ज्ञेयः स बुद्धिविभ्रंशः समं बुद्धिर्हि पश्यति
- विषयप्रवणं सत्त्वं धृतिभ्रंशान्न शक्यते| नियन्तुमहितादर्थाद्धृतिर्हि नियमात्मिका
- तत्वज्ञाने स्मृतिर्यस्य रजोमोहावृतात्मनः|
  भ्रश्यते स स्मृतिभ्रंशः स्मर्तव्यं हि स्मृतौ स्थितम्| Ch.Sha 01/
- प्रज्ञापराधाद्ध्यहितानर्थान् पञ्च निषेवते| सन्धारयति वेगांश्च सेवते साहसानि च| Ch.Su 28/39

- मद्यनित्या पिपासालुमल्पस्मृतिमनवस्थितचित्तं वा Ch.Sha 8/
- अपस्मारिणं पुनः कलिकलहशीला Ch.Sha 8/21

कलिः वाचिकः, कलहस्तु शारीरकः

When garbhini indulges in kalahasheela pravrutti, garbha prone for apasmara.

So far enlisted do not directly leads to Apasmara, Dosha which has underwent dusti will be in leena avastha, when krodaadi vyanajka nidana indulgence occurs then the roga exhibits.

- कामक्रोधभयलोभमोहहर्षशोकचिन्तोद्वेगादिभिः – Vyanjaka iti preraka

- विभ्रान्तबहुदोषाणामहिताशुचिभोजनात्
  रजस्तमोभ्यां विहते सत्त्वे दोषावृते हृदि||
  चिन्ताकामभयक्रोधशोकोद्वेगादिभिस्तथा|
  मनस्यभिहते नृणामपस्मारः प्रवर्तते| Ch.Chi 10/4-5
- Same nidanas dealt in nidanasthana is quoted in chikitsasthana to remind the concepts in concise form.

Nidana in Sushruta Samhita

- मिथ्यातियोगेन्द्रियार्थकर्मणामभिसेवनात् |
  विरुद्धमलिनाहारविहारकुपितैर्मलैः ||
  वेगनिग्रहशीलानामहिताशुचिभोजिनाम् |
  रजस्तमोभिभूतानां गच्छतां च रजस्वलाम् |
  तथा कामभयोद्वेगक्रोधशोकादिभिर्भृशम् |
  चेतस्यभिहते पुंसामपस्मारोऽभिजायते | Su.Ut 61/6
- मिथ्यातियोगेन्द्रियार्थकर्मणामभिसेवनात् – leads to tridosha prakopa

Cont…

- बलवद्विग्रहातिव्यायामव्यवायाध्ययनप्रपतनप्रधावनप्रपीडनाभिघातलङ्घनप्लवनतरणरात्रिजागरणभारहरण- गजतुरगरथपदातिचर्या
- अनशनविषमाशनाध्यशनवातमूत्रपुरीषशुक्रच्छर्दिक्षवथूद्गारबाष्पवेगविघातादिभिर्विशेषैर्वायुः प्रकोप
- क्रोधशोकभयायासो पित्तं प्रकोप
- दिवास्वप्नाव्यायामालस्यमधुराम्ललवणशीतस्निग्धगुरुपिच्छिलाभिष्यन्दि श्लेष्मा प्रकोपमापद्यते|

विरुद्धमलिनाहारविहारकुपितैर्मलैः

- मलिनशब्द आहारविहाराभ्यां सम्बध्यते; तत्र मलिनाहारः पूतिद्वेष्टामेध्यपर्युषिताः, मलिनो विहारो दृष्टादृष्टार्थः स्मार्तवचनात् ज्ञातव्यःकलुषं मलिनम्|
- **Consumption of** विरुद्धमलिनाहारविहार leads to **सौमनस्यं विपर्ययं, सर्वधातुस्नेहःहर, शरीर अपचयः**
- कुपितैर्मलैरित्यत्र मला वातपित्तश्लेष्माणो रजस्तमसी च, देहमलिनीकरणादुच्यन्ते

वेगनिग्रहशीलानामहिताशुचिभोजिनाम्

- वेगा विण्मूत्रादीनां तेषां वेगानां निग्रहो धारणं, तत्र शीला वेगनिग्रहरताः|

स्वभावतः प्रवृत्तानां, प्रकृत्यैव स्वाशयच्च्युतानामित्यर्थः| एतेनैतेऽप्रवृत्ता बलान्नोदीरणीया इति सूचयति

वातविण्मूत्रजृम्भाश्रुक्षवोद्गारवमीन्द्रियैः |
व्याहन्यमानैरुदितैरुदावर्तो निरुच्यते|| Su.utt55/04

- अहिताशुचिभोजिनामिति यद्यप्येषोऽर्थो विरुद्धमलिनाहारात् इत्यनेनैव प्राप्तः|

व्याधिमिन्द्रियदौर्बल्यं मरणं चाधिगच्छति |
विरुद्धरसवीर्याणि भुञ्जानोऽनात्मवान्नरः

रजस्तमोभिभूतानां गच्छतां च रजस्वलाम्

- तेषां वायुर्गतिमत्त्वात् प्रसरणहेतुः सत्यप्यचैतन्ये |

  स हि रजोभूयिष्ठः; रजश्च प्रवर्तकं सर्वभावानाम्

- रजोबहुलो वायुः- रजोबहुलो वायुश्चलत्वात्

- तमोबहुला पृथिवी- तमोबहुला पृथिवी अत्यन्तावरकत्वात्

- **रजस्वलां दृष्टार्तवाम्** – Vataprakopaka kaala and Aartava in Aagneya pradhana, Shukra is Soumya bhava, when indulged in coapulation the Aagneya bhava may destroy shukra and its path.

Nidana in Astanga sangraha

- तेषां पुनरुन्मार्गगत्वे हेतुः - **तेषामिति शारीरमानसानां दोषाणामुन्मार्गगमने,**
- शमलं - **शमलं पापम्**
- विकृतोपहितमहितम
  अनुचितमन्नपानविधिनिरपेक्षमाहारजातमत्तु
- उपक्षीणदेहानां व्यवायव्याधिवेगसमुद्भ्रमे
- विषमशरीरचेष्टोपसेवा - **विषमेण शारीरेणाङ्गेन या चेष्टा तस्याः सेवा**
- Acharaya Vaghbhata has not mentioned specific hetu for apasmara, quoted to consider unmada hetu for apasmara roga.

Cont..

- देव द्विजगुरूल्लङ्घनं - **देवादीनामुल्लङ्घनं वा**

- रागद्वेषजनिताभिराधिभिर्मनोविघातो - **राग-जनिता आधयो दयितादिविरहादयः| द्वेषजनिता भयादयः| तैराधिभिर्मनोविघातः**

- विषोपविषगरोपयोगो - **गरो-ऽनेकसंयोगजनितं विषम् - कृत्रिमं तु विषं गरसंज्ञितं नानाविधैरौषधैः संयुक्तैः क्रियते यत्नेन तच्च कृत्रिमं सम्योगवशादाशु वा हन्ति चिराद्वा चिरलाद्वा – Suggestive of dosha Chayapoorvaka dosha prakopa and leenavastha of doshas.**

- वायुना प्रतिलोमेन स्वप्नचिन्तापरायण.

- One of upradava of garavisha., where gati of vata is in opposite direction

- जायतेऽभिहते चित्ते चिन्ताशोकभयादिभिः|

  उन्मादवत्प्रकुपितैश्चित्तदेहगतैर्मलैः|

  Manas which is afflicted with rajas and tamas, बुद्ध्यादिविनाशाच्चित्ते चिन्ताद्यभिहते

- तथोन्मादवच्चित्तदेहगतैर्दोषैः प्रकुपितैः सत्त्वे हते, हृदये व्याप्ते

- Consumption of nidana like chinta,shoka and bhayaadi leads to mala – refers to doshas.

8.SAMANYA SAMPRAPTI ANALYSIS

- दोषाः प्रकुपिता रजस्तमोभ्यामुपहतचेतसामन्तरात्मनः श्रेष्ठतममायतनं हृदयमुपसृत्योपरि तिष्ठन्ते, तथेन्द्रियायतनानि च|
  तत्र चावस्थिताः सन्तो यदा हृदयमिन्द्रियायतनानि चेरिताः कामक्रोधभयलोभमोहहर्षशोकचिन्तोद्वेगादिभिः सहसाऽभिपूरयन्ति, तदा जन्तुरपस्मरति|

  Ch.Ni 08/

- धमनीभिः श्रिता दोषा हृदयं पीडयन्ति हि|
  सम्पीड्यमानो व्यथते मूढो भ्रान्तेन चेतसा| Ch.Chi 10/6

- Nidana sevana - Ahita acharana(since it is long term nidana)leads to doshas to settle in gambhira dhatus, Sarva dosha prakopa

↓

Agni dusti and Aama forms

↓

Tridosha prakopa, Rajas and tamas afflicted mind

↓

Hridaya seat of indriyaayatana- षडङ्गमङ्गं विज्ञानमिन्द्रियाण्यर्थपञ्चकम्|

आत्मा च सगुणश्चेतश्चिन्त्यं च हृदि संश्रितम्

↓

आश्रयोपघातेनाश्रितस्योपघातः सिद्ध एव

Leena avastha of doshas हृदये इन्द्रियायतनेषु च लीनत्वेनावस्थिताः

↓

Poorana of leenavastha doshas in Dhamanis[Anukta Manovaha Srotas], indriyaayatana

↓

When kaamaadi nidana sevana - Vyanjaka nidana

↓

Doshas comes to vyaktaavasta in both jnanedriya and karmendriya- अपस्मारवेगयुक्तो

हस्तौ पादौ गुदोपस्थं वागिन्द्रियमथापि च|
कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव पादौ गमनकर्मणि||

- When Chala, Sheegra guna of vata aggravates and moves to above mentioned sthana and exhibits features.
- Apasmara is also vyadhi occurs because of hridaya marmabhigata.

Samprapti Ghataka : During Vega kala

- Dosha – कुपितैर्मलैरित्यत्र मला वातपित्तश्लेष्माणो रजस्तमसी च
- Vata – Prana, Udana, Vyana and samana
- Pitta – Sadhaka
- Kapha, -Avalambaka &Tarpaka
- Raja and Tamas
- Dushya- Rasa,Rakta,majja & Manas.

Srotas

- Pranavaha- बुद्धिहृदयेन्द्रियचित्तधृक्- deviation of functions
- Annavaha- अतिमात्रस्य चाकाले चाहितस्य च भोजनात्|

  अन्नवाहीनि दुष्यन्ति वैगुण्यात् पावकस्य च|

  Lakshanas- अनन्नाभिलषणमरोचकविपाकौ
- Rasavaha,- चिन्त्यानां चातिचिन्तनात् - अश्रद्धा चारुचिश्चास्यवैरस्यमरसज्ञता हृल्लासो
- Raktavaha- विदाहीन्यन्नपानानि,- तमसश्चातिदर्शनम्, बुद्धेः सम्मोहो
- Majjavaha- विरुद्धानां च सेवनात् - भ्रमो मूर्च्छा दर्शनं तमसस्तथा|

  अरुषां स्थूलमूलानां पर्वजानां च दर्शनम्

- Manovaha – Kamashokha bhayaadhi
- Srotodusti-Atipravrutti & Vimargagamana.
- Agni – jataraagni and dhatwaagni
- Aama – Saama or Niraama.
- Udhbhavastaana – Amashayaa samutthana
- Sancharasthana- Sarvashareera.

Cont….

- Adhistana – Shareera and Manas.
- Vyaktasthana- Jnanendriya and karmendriya.
- Rogamarga – Madhyamarogamarga
- Vyadhi swabhava – Kasta sadhya

Samprapti types

- Sankhya samprapti - चत्वारः
- Vidhi samprapti – वातपित्तकफसन्निपात
- Pradhanya samprapthi – Tridoshaja Vatapradhana.
- Vikalpa samprapti – chala, sheegra teekshna and sthimita guna of tridoshas are predominant.
- Bala- kala samprapti - Vataja – In last part of night& early morning

  Pittaja – In mid night and afternoon

Samprapti in Sushruta samhita

- सञ्ज्ञावहेषु स्रोतःसु दोषव्याप्तेषु मानवः |

  रजस्तमःपरीतेषु मूढो भ्रान्तेन चेतसा || Su,Utt 61/7

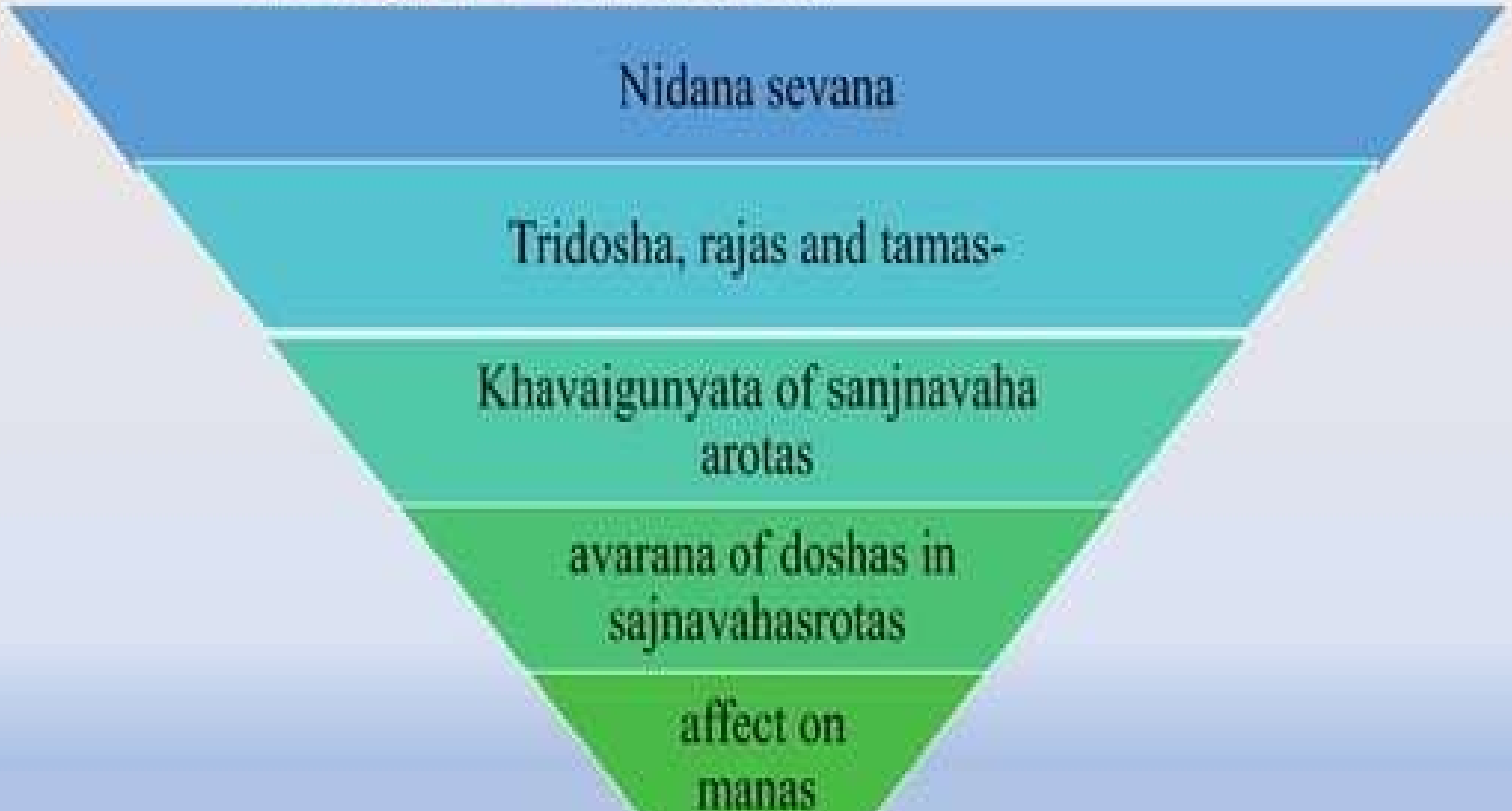

- Vitiated rajas and tamas does रजसः प्रवर्तकत्वात् & तमस आवरणात्मकत्वात्
- द्वयोरपि स्रोतसोः सूक्ष्माणां प्रतानानां बहुत्वात् स्रोतःस्वित्युक्तम् – Though sanjnavaha srotas are two. Because of sukshma bhava they are innumerable.
- उभयात्मकं बुद्ध्यात्मकं कर्मात्मकं च मनः - भ्रान्तेन चेतसा leads to moha of buddhi
- भ्रमश्चक्रारूढस्येव भ्रमणम्, मूर्च्छा चेतनाच्युतिः

- रजःपित्तानिलाद्भ्रमः |

  तमोवातकफात्तन्द्रा, निद्रा श्लेष्मतमोभवा

- नात्यर्थं कुपितश्चापि लीनो मार्गेषु तिष्ठति |

  निष्प्रत्यनीकः कालेन हेतुमासाद्य कुप्यति Su.Su 21/

- लीन एकदेशस्थितः- Soon after prakopa of doshas they won't lead to prasaraavastha …doshas stays in particular region, thereby when nidana sevana continue and further prasara of doshas occurs, next staansamshraya with rasa,rakta and gambhira dhatus which produces poorvarupa when doshas gets adhistana in indriyas the

Shatkriya kala

- Sanchaya – in swasthana of doshas since tridosha prakopa exits, Raja and tamas wsr manas
- Prakopa – Amaashaya
- Prasara – Sajnavaha srotas and vatavaha, pittavaha and kaphavaha dhamanis
- Staanasamshraya – Rasa,rakta majja,hridaya and indriyaatanas.
- Vyakta – hasta,paada, mukha,Akshi

Astanga Hridaya

- जायतेऽभिहते चित्ते चिन्ताशोकभयादिभिः| उन्मादवत् प्रकुपितैश्चित्तदेहगतैर्मलैः|

हते सत्त्वे हृदि व्याप्ते संज्ञावाहिषु खेषु च| तमो विशन् मूढमतिर्बीभत्साः कुरुते क्रियाः|

तथोन्मादवच्चित्तदेहगतैर्दोषैः प्रकुपितैः - Consumption of nidana like chinta,shoka and bvhayaadi.

leads to mala – refers to doshas - रजस्तमोवातादिभिः

Afflicts manas(mind)- हते सत्त्वे

संज्ञावाहिषु स्रोतःसु व्याप्तेषु सत्सु, जायते Avarana of doshas to hridaya and sajnavaha srotas.

Cont...

- When mano dusti occurs, the function of manas is hampered and the components associated with manas will also get dysfunctioned.
- **At samprapti level difference of opinion:**
- Acharya charaka : Prerequisite of upahata chetas by kama- krodhadi required.
- Dhamanis and hridaya are dosha site.
- Acharya sushruta : sanjnavaha srotas& manas – site for doshas
- Acharya vagbhata – sanjnavaha srotas, hridaya& manas

9.POORVARUPA ANALYSIS

- भ्रूव्युदासः सततमक्ष्णोर्वैकृतमशब्दश्रवणं लालासिङ्घाणप्रस्रवणमनन्नाभिलषणमरोचकाविपाकौ हृदयग्रहः कुक्षेराटोपो दौर्बल्यमस्थिभेदोऽङ्गमर्दो मोहस्तमसो दर्शनं मूर्च्छा भ्रमश्चाभीक्ष्णं स्वप्ने च मदनर्तनव्यधनव्यथनवेपनपतनादीनीति| Ch.Ni8/6
- **अशब्दश्रवणमिति अविद्यमानशब्दश्रवणशब्दम्, आटोपः गुडगुडाशब्दविशेषो वातजन्यः**
- Poorvarupa occurs because of dosha dushya sammurchana. Here majority of poorvarupa directing towards vata dosha pradhana Firstly, rasa dhatu is hampered since ashraya in hridaya,
- भ्रूव्युदासोऽक्षिवैकृतम्and लालासिङ्घाणकस्रुतिः – Doshas in indriyaadhistana

- लालासिङ्घाणप्रस्रवणमनन्नाभिलषणमरोचकाविपाकौ हृदयग्रहः कुक्षेराटोपो दौर्बल्य
- Doshas in anutklista avastha has led to gambhiragata avastha of doshas, so majjadi-gambira and dusti of respected dhatu is found रुक् पर्वणां भ्रमो मूर्च्छा दर्शनं तमसस्तथा|
  अरुषां स्थूलमूलानां पर्वजानां च दर्शनम्   - मज्जप्रदोषात्|
- स्वप्ने च मदनर्तनव्यधनव्यथनवेपनपतनादीनीति- Vyadhi swabhavaja poorvarupa .

Sushruta Samhita

- हृत्कम्पः शून्यता स्वेदो ध्यानं मूर्च्छा प्रमूढता |

  निद्रानाशश्च तस्मिंस्तु भविष्यति भवन्त्यथ Su.Ut 61/7

- Poorvaroopa is dosha- dushya sammurchana, vataadi dosha in apakavastha has led to dusti of rasa first हृत्पीडाकम्पशून्यता- Rasa kshaya,

- Nidranasha – vata prakopa

- Murccha- मूर्च्छा पित्ततमःप्राया

- मूढसञ्ज्ञता नष्टसम्यग्ज्ञानता

Astanga Sangraha

- रूपमुत्पत्स्यमानेऽस्मिन् हृत्कम्पः स्नून्यता भ्रमः| तमसो दर्शनं ध्यानं भ्रूव्युदासोऽक्षिवैकृतम्|
  अशब्दश्रवणं स्वेदो लालासिङ्घाणकस्रुतिः| अविपाकोऽरुचिर्मूर्च्छा कुक्ष्याटोपो बलक्षयः|
  निद्रानाशोऽङ्गमर्दस्तृट् स्वप्ने गानं सनर्तनम्| पानं तैलस्य मद्यस्य तयोरेव च मेहनम्

- हृत्कम्पः स्तून्यता भ्रमः अविपाकोऽरुचिर्मूर्च्छा कुक्ष्याटोपो ऽङ्गमर्दस्तृट्– **rasa pradoshaja vikara with tridosha predominance**
- स्वप्ने गानं सनर्तनम् पानं तैलस्य मद्यस्य तयोरेव च मेहनम् – dancing in dreams, drinking oil- alcohol and urinating the same., अशब्दश्रवणं – Rajas and tamas dusti on manas
- भ्रूव्युदासोऽक्षिवैकृतम्and लालासिङ्घाणकस्रुतिः – Doshas in indriyaadhistana

10. LAKSHANA ANALYSIS

- अपस्मारं पुनः स्मृतिबुद्धिसत्त्वसम्प्लवाद्बीभत्सचेष्टमावस्थिकं तमः प्रवेशमाचक्षते| Ch.Ni8/5

✓ सम्प्लवादिति विकृतिगमनात् – Perversion of smriti, buddhi & satva.

○ उपप्लवो दुःखागमः, सर्वावस्थास्वनन्योऽहमहं स्रष्टा स्वभावसंसिद्धोऽहमहं शरीरेन्द्रियबुद्धिस्मृतिविशेषराशिरिति ग्रहणमभिसम्प्लवः

✓ द्बीभत्सचेष्ट – बीभत्सा फेनवमनाङ्गभङ्गादिरूपा चेष्टा यस्मिन् तद्बीभत्सचेष्टम् due to dearrangement of dhee & satva, loathsome expressions.

✓**तमःप्रवेशोऽज्ञानसाधर्म्यात्,** equivalent to Jnana abhava i.e., loss of consciousness.

आवस्थिकंतमःप्रवेशमिति कादाचित्कं तमःप्रवेशं; तमःप्रवेशोऽज्ञानसाधर्म्यात्

Cont...

- पश्यत्यसन्ति रूपाणि- Visualizes non-existent forms,
- पतति प्रस्फुरत्यपि- falls down
- जिह्वाक्षिभ्रूः- tongue, eyes and eyebrows become tremulous
- सवल्लालो - saliva discharge from his mouth
- हस्तौ पादौ च विक्षिपन् - involuntary movement of limbs.
- दोषवेगे च विगते सुप्तवत् प्रतिबुद्ध्यते- Gets up after above episode like getting up from sleep.

Ch.Chi 10/8-9

- When the surge of doshas is over, wakes up as getting up from sleep.
- First doshaadistana in manas – Rajas and tamas leads to smriti, buddhi and Satva Vibhrama
- Why only thses 3??, Because Smriti is an integral part of buddhi and buddhi is of manas and atma then finally manas is the vital subject.
- बीभत्सचेष्ट- Hridaya is Ashrita of षडङ्गमङ्गं विज्ञानमिन्द्रियाण्यर्थपञ्चकम्
- Indriya refers to both jnanedriya and karmendriya ,हस्तौ पादौ गुदोपस्थं वागिन्द्रियमथापि च and चक्षुः श्रोत्रं घ्राणं रसनं स्पर्शन& any deviation of its action will be assessed by indriyadhistanas.
- So, enlisted bhibhatsa chesta like जिह्वाक्षिभ्रू सवल्लालो हस्तौ पादौ च विक्षिपन् is expressed.

Cont...

- कृतवेगेष्विति वेगं कृत्वा क्षीणबलेषु, वेगो हि दोषाणां बलक्षयकारणं भवति; यदुक्तं विषमज्वरे- "कृत्वा वेगं गतबला" (चि. ३) इत्यादि| Ch.Su 24/42 – commentary

Rationality behind gaining consciousness after episodes of discussed lakshanas are explained - Potency or optimal level of doshas reduces after vegas, so person gains consciousness.

Sushruta Samhita

- विक्षिपन् हस्तपादं - विक्षिपन् इतस्ततः क्षिपन्,- Involuntary movements of limbs, यस्मिन् विकारे विक्षिपन् हस्तपादमित्यादिचेष्टः सन् आतुरः क्षितौ पतति स विकारोऽपस्मार इति प्रोक्त
- विजिह्मभ्रूर्विलोचनः - , विजिह्मभ्रूः विलोचनः वक्रभ्रूनेत्रः,- crooked eyebrows and abnormal gaze.
- दन्तान् खादन् वमन् फेनं - bites teeth, emits froath from mouth
- विवृताक्षः- विवृताक्ष उच्छलिताक्षः- protruded eyes
- पतेत् क्षितौ - falls down on ground
- अल्पकालान्तरं चापि पुनः सञ्ज्ञां लभेत सः - After a short period regaining consciousness

Su.Utt 61/9

- Astanga Sangraha

- दन्तान् खादन् वमन् फेनं हस्तौ पादौ च विक्षिपन्||३||

  पश्यन्नसन्ति रूपाणि प्रस्खलन् पतति क्षितौ|

  विजिह्माक्षिभ्रुवो दोषवेगेऽतीते विबुध्यते||४||

  कालान्तरेण स पुनश्चैवमेव विचेष्टते| As.Utt 7/1-4

- दोषवेगे चातिक्रान्ते विबुध्यते-प्रकृति याति.

- There is no as such difference while enlisting lakshanas between brihattrayees.

11.VISHESHA SAMPRAPTI ANALYSIS

- VATAJA APASMARA – Nidana like रूक्षाल्पशीतान्नविरेकधातुक्षयोपवासैरनिलोऽतिवृद्धः | leads to vata prakopa .

Charaka	sushruta	vagbhata
भीक्ष्णमपस्मरन्तं (sheegra/Ashukari)	-	-
क्षणेन सञ्ज्ञां प्रतिलभमानम् (Ruksha)	-	मुहुर्मुहुः अपस्मरति संज्ञां च लभते
उत्पिण्डिताक्षम्	-	उत्पिण्डिताक्षः
असाम्ना विलपन्तम्	प्रलापः	विस्वरं रुदन्
कम्पते प्रदशेद्दन्ताउद्वमन्तं	वेपमानो दशन् दन्तान्	वातात्स्फुरत्सक्थिः

Cont.....

अतीवाध्मातग्रीवम्, आविद्धशिरस्कं	-	आविध्यति शिरो
विषमविनताङ्गुलिम्, अनवस्थितपाणिपादम्(chala)	हृदि तोदो व्यथा	दन्तान् दशत्याध्मातकन्धरः परितो विक्षिपत्यङ्गं विषमं विनताङ्गुलिः
अनवस्थितचपलपरुषरूक्षरूपदर्शिनं	ब्रूयाद्विकृतं सत्त्वं कृष्णं मामनुधावति	कृष्णमीक्षते॥११॥ चपलं परुषं रूपं विरूपं विकृताननम्
अरुणपरुषश्यावनखनयनवदनत्वचम्	Vikruta bhava of vata	रूक्षश्यावारुणाक्षित्वङ्नखास्यः
वातलानुपशयं, विपरीतोपशयं	-	-

PITTAJA APASMARA

- अजीर्णकट्वम्लविदाह्यशीतभोज्यैश्चितं पित्तमुदीर्णवेगम्
- चयपूर्वकत्वेन पित्तस्य महान्तं कोपं दर्शयति

अभीक्ष्णमपस्मरन्तं	पित्तादपि हि वायुः शीघ्रकारी भवति।	अपस्मरति पित्तेन मुहुः संज्ञा च विन्दति।।
क्षणेन सञ्ज्ञां प्रतिलभमानम्	पित्तादपि हि वायुः शीघ्रकारी भवति।	मुहुः संज्ञा
अवकूजन्तम्	कूजनं	,

आस्फालयन्तं भूमिं	धुन्वन्नङ्गानि, विह्वलः	
हरितहारिद्रताम्रनखनयनवदनत्वचं	तृट्तापस्वेदमूर्च्छार्तो, तृट् पिपासा	पीतफेनाक्षिवक्त्रत्वगास्फालयति मेदिनीम्
रुधिरोक्षितोग्रभैरवादीप्तरुषितरूपदर्शि		भैरवादीप्तरुषितरूपदर्शी तृषान्वितः
सतृष्णोष्णानलव्याप्तलोकदर्शी	ब्रूयाद्विकृतं सत्वं पीतं मामनुधावति	

KAPHAJA APASMARA

सम्पूर्णैर्मन्दविचेष्टितस्य सोष्मा कफो मर्मणि सम्प्रवृद्धः- तेन सोष्मा कफ इति उत्क्लिष्टशक्तिकः कफ

चिरादपस्मरन्तं, (Manda)		कफाच्चिरेण ग्रहणं
चिराच्च सञ्ज्ञां प्रतिलभमानं (Manda)		चिरेणैव विबोधनम्।
पतन्तम्, अनतिविकृतचेष्टं (Manda)	पतन् भूमौ	चेष्टाऽल्पा
लालामुद्वमन्तं	वमन् कफम्, त्क्लेद, क्लेशः	भूयसी लाला शुक्लनेत्रनखास्यता

शुक्लनखनयनवदनत्वचं, शुक्लगुरुस्निग्धरूपदर्शिनं शुक्लफेनाङ्गवक्त्राक्षः	ब्रूयाद्विकृतं सत्वं शुक्लं मामनुधावति	शुक्लाभरूपदर्शित्वं
शीतो हृष्टाङ्गजो गुरुः (Sheeta and Guru)	शीतहृल्लासनिद्रार्तः	-

श्लेष्मलानुपशयं, विपरीतोपशयं च श्लेष्मणाऽपस्मारं

TRIDOSHAJA APASMARA

- सर्वैरेतैः समस्तैस्तु लिङ्गैर्ज्ञेयस्त्रिदोषजः|
- सर्वाकृतिः सन्निपातादपस्मार इवागतः|

  स जन्तुं पातयत्याशु विना बीभत्सचेष्टितैः Ch.Su24

- Tridoshaja Murcha also owns similar features of apasmara devoid of bhibhatsachesta.

Vegakala

- पक्षाद्वा द्वादशाहाद्वा मासाद्वा कुपिता मला:|

  अपस्माराय कुर्वन्ति वेगं किञ्चिदथान्तरम् Ch.Chi 10/13

- 12 - Vata

- 15- pitta

- 30- Kapha

- किञ्चिदथान्तरमिति किञ्चित्कालान्तरं वेगं कुर्वन्ति, स्तोककालान्तरमिति यावत्

- Time of vega is not fixed, may occur accordingly nidana sevana leading to vyakta of leena dosha.

Cont..

- What are the factors which influence vegas?
- ऋत्वहोरात्रदोषाणां मनसश्च बलाबलात्।

  कालमर्थवशाच्चैव ज्वरस्तं तं प्रपद्यते Ch.Chi 3/75

12. DISCUSSION ON VIKARA PRAKRUTI

- चत्वार इति वचनमागन्तुसम्बन्धेऽप्यपस्माराणां चतुष्कप्रतिपादनार्थम्; अपस्मारो हि नोन्मादवत् स्वतन्त्रेणागन्तुना क्रियते| Ch.Ni 8/1
- तेषामागन्तुरनुबन्धो भवत्येव कदाचित्, तमुत्तरकालमुपदेक्ष्यामः|
  तस्य विशेषविज्ञानं यथोक्तलिङ्गैर्लिङ्गाधिक्यमदोषलिङ्गानुरूपं च किञ्चित्|Ch.Ni8/9
- In all doshaja apasmara Agantu influence persists. The features are more severe compared to doshaja apasmara varieties and the agantuja induced apasmara features are quite different from doshaja.

Cont...

- सर्वापस्मारे भूतसम्बन्धो भवति, न च स्वतन्त्रोऽपस्मारो भौतिको भवतीति दर्शयति Ch.Ni 8/9 chakrapani – all varieties of Apasmara have relation with butha origin, but swantantra apasmara i.e., alone bhutaja apasmara never occurs. Thus, agantuja apasmara is not considered as variant of apasmara types.

- Apasmara Vegas occur suddenly and subside on their own without treatment. On this account some consider apasmara as agantu roga and not Doshaja Roga.

- Acharya dalhana quotes few school of opinion that apasmara is not doshaja vyadhi and reasons provided are :

✓ अनिमित्तागमात् अकारणोत्पादनात्

✓ गमनादकृतेऽपि चेत्यत्र 'प्रतीकारे' इति शेषः ;तेन प्रतीकारे अकृतेऽपि व्याधेर्गमनादुपशमादित्यर्थः

✓ आगमाच्चेति स्वकीयात्; न पुनश्चेतरस्मात्, तत्र दोषजत्वेनापस्मारस्य दर्शितत्वात्

Justification by Acharya Dalhana to consider apasmara as doshaja vyadhi

- क्रमोपयोगाद्दोषाणां - **क्रमोपयोगाद्दोषाणामिति सञ्चयादिक्रमेण दोषाणां विकारजननयोगादित्यर्थः**
- क्षणिकत्वात् – **तथा सर्वपारिषदत्वादायुर्वेदस्य सौगतमतमवलम्ब्य 'गमनादकृतेऽपि च' इत्यस्य हेतोर्निराकरणाय हेतुमाह- क्षणिकत्वात्तथैव चेति**
- आगमाद् - **आगमाच्चेति; स्वतन्त्रात् परतन्त्राच्चेत्यर्थः**
- विश्वरूप्याच्च - **समस्तानां वातपित्तश्लेष्मणां मनोदोषयो रजस्तमसोश्च रूपं नानाप्रकारं लिङ्गं यस्यापस्मारस्य स तथा, तद्भावो वैश्वरूप्यं तस्मात्**

Cont...

- Seeds deposited on the earth do not sprout in the rainy season, but wait for the arrival of autumn season when only they sprout. Similarly vitiated doshas wait for opportune time to manifest.

- अपस्मारो महाव्याधिस्तस्माद्दोषज एव तु|

13. SADHYAASADHYATA

- सर्वैरेतैः समस्तैस्तु लिङ्गैर्ज्ञेयस्त्रिदोषजः|

  अपस्मारः स चासाध्यो यः क्षीणस्यानवश्च यः| Ch.Chi10/12

- When tridoshaja apasmara exhibits with all lakshanas.

- क्षीण of shareera due to course of disease.

- अनव – Chronic course of disease.

- जलाग्निद्रुमशैलेभ्यो विषमेभ्यश्च तं सदा|

  रक्षेदुन्मादिनं चैव सद्यः प्राणहरा हि ते Ch.Chi 10/

- Jala,Agni, near tree to be protected from these places, because vegas near them leads to sadhyopraanhara

Apasmara as Maharoga

- वातव्याधिरपस्मारी कुष्ठी शोफी तथोदरी|

  गुल्मी च मधुमेही च राजयक्ष्मी च यो नरः|

  अचिकित्स्या भवन्त्येते बलमांसक्षये सति|

  अन्येष्वपि विकारेषु तान् भिषक् परिवर्जयेत्| Ch.In 9/9

- Prognosis of Eight multi factorial disease is enlisted under mahavyadhi. So, if the patients present with Apasmara lakshanas associated with Bala and mamsa kshaya then disease is considered as Achikitsya.

Arista lakshanas

- असत्तमः पश्यति यः शृणोत्यप्यसतः स्वनान् |बहून् बहुविधान् जाग्रत् सोऽपस्मारेण बध्यते||२२||

  मत्तं नृत्यन्तमाविध्य प्रेतो हरति यं नरम्| |स्वप्ने हरति तं मृत्युरपस्मारपुरःसरः| Ch.In5/ 23

- One who perceives darkness even darkness is absent around environment and visual hallucinations(hears sounds when there is no real sound) In dream, a person who sees himself dancing with ghosts while in intoxication with his head upside down, will be taken away by death getting affected with epilepsy.

14. DIFFERENTIATION OF APASMARA FROM SIMILAR OTHER LAKSHANAYUKTA VYADHI

- Mada murcha and sanyasa are mohaaavastha which is succeeding in order.
- वायुः - मनो विक्षोभ, सञ्ज्ञां सम्मोह
- पित्त कफ- मनो विक्षोभ, सञ्ज्ञां नयत्याकुलतां
- दोषेषु मदमूर्च्छायाः कृतवेगेषु देहिनाम्|

  स्वयमेवोपशाम्यन्ति सन्न्यासो नौषधैर्विना

- विना बीभत्सचेष्टितै: is the differentiating lakshana. Sanyaasa is exactly opposite to apasmara
- Apatantraka धनुर्वन्नमयेद्गात्राण्याक्षिपेन्मोहयेत्तथा, स्तब्धाक्षोऽथ
- उर उत्क्षिप्यते मन्या स्तब्धा ग्रीवाऽवमृद्यते|| दन्तानां दशनं जृम्भा लालास्राव: सवाग्ग्रह:| जातवेगो निहन्त्येष वैकल्यं वा नियच्छति" (च. चि. २८)
- In bahiryaama though few lakshanas mimic apasmara the vega occurs induces vikalata of shareera, **धनुस्तम्भ** which is unique feature of bahiryaama not found in

15.CONCLUSION

- Samprapti of apasmara occurs in two platform, one in vegakaalaavastha and other in avegakaala.
- Apasmaara is tridoshaja,Dwimanasadoshaja Marmaashrita, Madyamaroga marga, Gruhaavesha and Deerghakalanubandi roga.
- Smriti nasha, Tamah pravesha and Bheebhatsachesta are the cardinal features.

Cont....

- Apasmara is one such roga where samprapti is focused on leena doshas and under topic of vega oriented also apasmara is one among .Importance of vega oriented vyadhis are influence of nidana, dosha Avastha and gati of same.

- All acharyas of Brihat-trayi has same opinion almost, where Leena dosha is attribution by chakrapani for apasmara roga.

- यथा आधेयेनायोगोलकेन सन्तप्तेन तदाधारस्य कटाहादेः सन्तापः| आधारेण च कटाहादिना सन्तप्तेनाधेयस्य घृतादेः सन्तापः| तदेवं रागादयो द्वयं रुजन्तीति न्याय्यमेतत. **With above reference apasmara can be concluded that Apasmara is ubhayashrita roga.**

DISCUSSION

वचनशक्तिमपि चाधत्ते, यशश्चाभिदीपयति,
पूर्वश्रुते च सन्देहवतः पुनः
श्रवणाच्छ्रुतसंशयमपकर्षति

THANK YOU